

Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon

Művelődéstörténeti konferencia
a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének
350. évfordulója alkalmából.

Sárospatak, 2013. október 3–4.

Sorozatszerkesztő: Szabó Irén

Kötetszerkesztő: Szabó Irén

Kiadja a Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény,
H-3950 Sárospatak, Szent Erzsébet u. 13.,
Tel.: +36 47 314 107
E-mail: info@rkegy.hu, honlap: www.rkegy.hu

Felelős kiadó: Szabó Irén

Borítóterv: Tóth Péter
Típoграфия: Polefkó Márta

A kötet a Sárospataki Római Katolikus Egyházközség
„A sárospataki bazilika és a kassai Szent Erzsébet dóm felújítása” című
pályázat keretein belül valósult meg.

© A kiadó minden jogot fenntart, beleértve a részletek
közlésének jogát írott vagy elektronikus formában egyaránt.

Sárospatak, 2014. december

Partnerséget építünk

Magyarország-Szlovákia
Határon Átnyúló Együttműködési
Program 2007-2013

Európai Unió
Európai Regionális Fejlesztési Alap

Magyarország – Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013
CBC HUSK 1101/1.3.1/03.07 • www.husk-cbc.eu

Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

A sárospataki jezsuita rendház kapujának
IHS címerfaragványa 1705-ből

A sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény kőtára

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	8
MONS. TERNYÁK CSABA köszöntője.....	10
P. FORRAI TAMÁS SJ köszöntője.....	12
FT. KECSKÉS ATTILA köszöntője.....	14
† R. VÁRKONYI ÁGNES Magyarország a változások idején.....	15
MIHALIK BÉLA Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1649–1699)	40
KÓNYA PÉTER Jezsuiták Eperjesen 1673–1773.....	63
H. NÉMETH ISTVÁN A kassai rekatolizáció városi polgárságot érintő kérdései	76
GYULAI ÉVA A sárospataki jezsuiták és a hegyaljai plébániák a 17. század második felében.....	110

KILIÁN ISTVÁN Jezsuita iskola és színjátszás Sárospatakon	147
KILIÁN ISTVÁN Az Annuae Litterae adatai a sárospataki jezsuita iskola színjátszásáról.....	168
LÖFFLER ERZSÉBET Jezsuita patikák Észak-Magyarországon – a jezsuiták egri gyógyszerértára.....	196
VÉGHSEŐ TAMÁS Jezsuiták és görögkatolikusok Északkelet-Magyarországon a 17. század második felében.....	214
MACZÁK IBOLYA Északkelet-magyarországi jezsuita irodalom a 17. század második felében – Jezsuiták Báthory Zsófia környezetében	227
NAGY KORNÉL A jezsuita rendházak tokaj-hegyaljai szőlőbirtoklása a 17. század végén.....	240

Jezsuiták és görögkatolikusok* Északkelet-Magyarországon a 17. század második felében¹

Közismert, hogy a katolikus megújulás korában létrejött keleti katolikus – sajátos közép- és kelet-európai szóhasználat: görögkatolikus – egyházak létrejöttében és korai fejlődésében a jezsuita rend világszerte fontos szerepet játszott. Különösen is érvényes ez a Lengyel–Litván Királyságban² és a Magyar Királyság különböző régióiban³ újtukra indított görögkatolikus egyházak esetében. A jezsuita rend jelenléte a görögkatolikus egyházak megszületéséhez vezető uniós folyamatokban, illetve a közösségek korai fejlődésében több szinten is kimutatható.⁴ A jezsuita páterek hatása a legnyilvánvalóbb módon a missziókban, a keleti keresztényekkel közvetlenül érintkezve jelenik meg. Ott látjuk őket a meggyőzés/térítés színterein, majd az uniót kimondó eseményeken, később a görögkatolikus közösségek fejlődésének döntő pillanataiban.⁵ A közvetlen érintkezés és cselekvés szintje fölött áll az a második szint, mely az eseményekben döntő szerepet játszó világiak és egyháziak környezetét jelenti. Az uniós folyamatokban szerepet és felelősséget vállaló királyok, fejedelmek, főurak, püspökök, érsekek, bíborosok közvetlen környezetében állandó vagy alkalmi tanácsadóként ott találjuk a jezsuita atyákat, akik a te-repről, a rendtársaiktól érkező tapasztalatokra alapozva adnak tanácsot, vagy éppen kezdeményeznek lépéseket a görögkatolikusokat érintő ügyekben.⁶ A harmadik szint, melyen a jezsuita rend érezte és kifejtette hatását, az oktatás szintje. Gyakorlatilag nem találunk olyan, az unió ügyében érdekelt latin szertartású egyházat, akinek a képzése nem jezsuita oktatási intézetben

*Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága 2010-ben úgy határozott, hogy a görögkatolikus hívek kérésére megváltoztatja az eddigi szerkezet helyesírását, és javasolja az egybeírást. Ez a következő szabályzat megjelenésétől lesz érvényben. Az egyház azonban a döntés óta következetesen ezt a formát használja, ezért megtartottuk a szerző írásmódját. (a szerk.)

¹ Kutatásaimat az OTKA K108780 sz. kutatási projekt keretében végeztem.

² A breszti unióhoz: *Pelesz*, 1878–1880., *Turij*, 2009., *D. Molnár*, 1995., *Suttner*, 2007.

³ A magyarországi uniós mozgalmakhoz: *Molnár*, 2009a., *Ikic*, 1989., *Hodinka*, 1909., *Hodinka*, 1911., *Lacko*, 1965., *Pekar*, 1992., *Véghseő*, 2011., *Ghitta*, 2009., *Gorun*, 2009., *Bârlea*, 1990., *Suttner*, 2008.

⁴ A legjelentősebb páterek rövid életrajzát Nikolaus Nilles közli: *Nilles*, 1885.

⁵ Pl. a gyulafehérvári unió esetében P. Baranyi Pál: *Marton*, 2003.

⁶ Pl. Piotr Skarga a lengyel királyi udvarban: *Farrugia*, 2000. 707–709. vagy Szentiványi Márton Kollonich bíboros környezetében: *Véghseő*, 2011. 97–98.

történt volna.⁷ Ennek azért van nagy jelentősége, mert az az ismeret, amit az egyháziak a keleti szertartású keresztényekről szereztek, az az ismeret volt, amit a jezsuita rend a maga oktatási/képzési szerkezetében átadott vagy átadásra méltónak gondolt.

Tanulmányomban a jezsuita rend szerepére szeretnék kitérni a Magyar Királyság északkeleti régiójában létrejövő, tizenhárom vármegyére kiterjedő, történelmi Munkácsi Egyházmegye görögkatolikus egyháza történelmének korai szakaszában. Az 1646-ban megkötött ungvári uniótól De Camillis munkácsi püspök 1706-ban bekövetkezett haláláig tartó időszakot azért tartom a jezsuita rend szerepvállalása szempontjából is rendkívül fontosnak, mert ebben a korszakban mutathatók ki leginkább annak az egyháztani és egyházkormányzati bizonytalanságnak a jelei, ami a görögkatolikus egyházak egész történelmét végigkíséri. De Camillis püspök halála után az egri püspök joghatósága alá rendelés új, a korábnál szilárdabb egyházzogi és egyházkormányzati helyzetet teremt. Ennek az időszaknak is meglesznek a maga problematikus pontjai, de ezek kezelésében már nem látjuk annyira egyértelműen a jezsuiták jelenlétét, mint az azt megelőző korszakban.

Az 1646 áprilisában Ungvárott megkötött unióhoz vezető folyamatokat vizsgálva fontosnak tartom hangsúlyozni azt, amit az 1595–96-os breszti unióval kapcsolatban Dimitrijevič⁸ is kiemel. A történészek korábban túlságosan leegyszerűsített sémát használtak a görögkatolikus egyházak létrejöttének leírásakor. Ezen leegyszerűsített séma szinte egyáltalán nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy az uniós törekvések csak akkor vezethettek sikerre, amikor az érintett keleti szertartású közösség meghatározó vezető rétege is készen állt a katolikus egyházzal való egység kimondására. Dimitrijevič kimutatta azt, hogy bár a latin szertartású egyháziak, köztük a jezsuiták döntő hatása a folyamatokra vitathatatlan, a rutén egyház uniója csak akkor konkretizálódik, amikor a rutén püspökök többsége eljut a Rómával való egység szükségességének felismerésére és az unió megkötése ügyében kezdeményező félként lép fel.

Ugyanez elmondható a Magyar Királyság északkeleti régióiban élő rutének esetében is. Az 1614-ben megkísérelt első unió Krasznibrodón látványos kudarcba fullad, mert azt – politikai okokból – Homonnai Drugeth György a Munkácson székelő helyi püspök mellőzésével, Lengyelországból hozott püspök segítségével próbálta meg tető alá hozni.⁹ 25 évvel később viszont a munkácsi püspöki székhelyen, Tarasovics Bazil személyében, már olyan püspök ül, aki maga is készen állt az unióra. Annak megkötésében csak a protestáns helyi hatalom tudta megakadályozni. Ezzel egyidejűleg a Homonnai Drugeth család területén élő rutének között, a meglévő jezsuita misszió mellett, ungvári székhelyű bazilita misszió is létesül 1640–41-ben,

⁷ *Véghseő*, 2006.

⁸ *Dmitriev*, 2007.

⁹ Az eseménysor legújabb rekonstrukciója: *Véghseő*, 2011. 30–32.

ami a következő években hatékonyan készíti fel a keleti szertartású közösség és papság – általa elérhető – egy részét az unió elfogadására.

A jezsuiták ezekben az években kezdik meg Dobronoki György vezetésével átköltözésüket a homonnai rendházból az újonnan létesült ungvári otthonukba.¹⁰ Véglegesen éppen 1646-ban, az ungvári unió évében költöznek át Homonnáról (érdekes, hogy éppen ekkor létesül Homonnán immáron görögkatolikus iskola: lehetséges, hogy éppen a jezsuiták egykori épületeit kapták meg¹¹). Az ungvári unió megkötéséről szóló szűkszavú, és csak 1652-ből származó forrás nem említi Dobronoki nevét. Utódja, Jászberényi Tamás viszont ugyanebben a forrásban mint az új püspök, Kisdi Benedek segítője kerül megemlítésre az unió megerősítéséről szóló híradásban.¹² Ettől kezdve a térségben működő jezsuita páterek nevével, leveleivel, szakértői javaslatával újra és újra találkozunk a forrásokban.

Alapvetően két fő téma köré csoportosítható a jezsuiták tevékenysége. 1664 és 1689 között a görögkatolikusokat érintő legfontosabb kérdés a munkácsi püspöki szék betöltésének kérdése volt. Taraszovics püspök halála után, 1651-ben azt a Parthén Pétert választották meg, aki az ungvári bazilita misszióban 1640-től következetesen az unió ügyéért munkálkodott. Lorántffy Zsuzsanna haláláig azonban nem volt esélye arra, hogy a munkácsi kolostorba költözhessen. Erre csak 1664-ben kerülhetett sor, amikor Konstantin moldvai vajda sárospataki látogatását használták ki a jezsuiták arra, hogy Báthory Zsófiával elfogadtassák Parthén püspök személyét, s azt a tényt, hogy őt – a Rákóczi-család kegyúri jogainak megsértésével – Lipót király nevezte ki a papság általi megválasztása után.¹³ A munkácsi püspökség vezetésének kérdése azonban ezzel nem jutott nyugvópontra, mivel Parthén néhány hónappal később meghalt és új püspök kiválasztása vált szükségessé. A kegyúri jogok gyakorlásának kérdése ismét fellángolt, és mintegy huszonöt éven át zűrzavaros viszonyokhoz vezetett, ami kis híján az unió megsemmisülését eredményezte.

Báthory Zsófia gyóntatója, a jezsuita Millei István még Parthén püspök életében lépéseket tett az utódlás kérdésében. Minden bizonnyal úrnője tudtával, a krakkói jezsuita házfőnöktől kért segítséget az alkalmas utódjelölt megtalálása érdekében. Ez a lépés viszont oda vezetett, hogy a kijevei metropólia is igényt formált a munkácsi szék betöltésére. És nem csupán a jelölt személyének kiválasztására és felszentelésére gondoltak, hanem arra is, hogy a munkácsi eparchia ne az esztergomi érseki tartományba, hanem a kijevei metropóliába nyerjen besorolást.¹⁴ Ettől kezdve

a munkácsi püspökség sorsáról nemcsak a Rákóczi-család központjában, hanem Bécsben, Varóban, Rómában, Kijevben és Esztergomban is döntenie kívántak. A különböző központokból érkező püspökjelöltek, adminisztrátorok és helynők, köztük közönséges kalandorok egész sora próbálta meg magát munkácsi püspökként elfogadtatni.¹⁵ A helyzet De Camillis püspök 1689-es kinevezésével normalizálódott, de a sajátos kinevezési procedúra, valamint a kinevező okirat megfogalmazásai újabb egyházjogi problémákhoz vezettek. De Camillist ugyanis Kollonics Lipót hozta Magyarországra, aki ekkor már meg volt győződve arról, hogy az unió jövőjét csak az biztosíthatja, ha a görögkatolikusok a lehető legszorosabb ellenőrzés alá kerülnek a latin szertartású egyház részéről. Az ellenőrzés feladatát a területileg illetékes római katolikus püspökre, az egri főpásztorra kívánta bízni. Ez De Camillis királyi kinevezésébe is bekerült.¹⁶

Egy konkrét konfliktus kapcsán Fenesy György egri püspök 1692 tavaszán hosszú levélben fogalmazta meg kifogásait De Camillis püspök ténykedésével kapcsolatban. Nem meglepő, hogy a levélhez egy tudós jezsuita, Kecskeméti János – szintén terjedelmes – emlékiratát is csatolta.¹⁷ A jezsuita páter segítségével Fenesy tulajdonképpen azt fejti ki és tölti meg tartalommal, amit Kollonics az *Einrichtungswerken*ben szűkszavúan megemlített, és De Camillis kinevezésébe beleíratott. De nem csak abból indul ki, ami miatt a bíboros gyakorlatias megközelítéssel az Egernek való alávetettséget helyesnek és szükségesnek vélte. Fenesy szerint ez nemcsak az unió jövője miatt fontos, hanem azért is szükségszerű, mert a munkácsi püspökség soha nem létezett. Azonnal hozzá is teszi: az unió érdekében a jövőben sem célszerű ilyen püspökséget felállítani. Álláspontja szerint De Camillis püspök csak az ő külhelnökeként működhet, és teljes engedelmességgel tartozik neki. Fel kell hagynia azzal az önálló tevékenységgel, amit addig az ő engedélye nélkül végzett. Ne is nevezze magát munkácsi püspöknek. Különösen tartózkodnia kell a tizedszedéstől, amivel már addig is súlyosan sértette megyéspüspöke jogait. Fenesy tehát a görög szertartású katolikusok teljes jogú főpásztorának tekintette magát, kinek munkáját a görögkatolikus püspök legfeljebb helynöki minőségben segítheti. S mindezt egy olyan megfogalmazású dokumentumban fejtette ki, mely a görögkatolikusoknak nem sok jót ígért.

Kollonics elképzeléseinek megfogalmazásával egyidejűleg a keletiek között működő jezsuiták részéről is született egy tervezet az unió kérdéséről. A pécsi, majd a nagybányai jezsuita rendház és misszió vezetője, Ravasz Ferenc készítette és terjesztette be Kollonics Lipótnak 1687 táján azt a dokumentumot, mely pontokba szedve tartalmazza elképzeléseit mind az unió létrehozásával, mind pedig megtartásával kapcsolatban.¹⁸ A jezsuita páter minden bizonnyal tudott a bíborosnak azon szándékáról, hogy a keletiekkel szemben szigorúbban és határozottabban fog fellépni.

¹⁰ Vö. Molnár, 2009b.

¹¹ A homonnai görög katolikus iskola említése Kisdi Benedek egri püspök beszámolójában: Lacko, 1965. 211.

¹² Lacko, 1965. 98–100., Hodinka, 1911. 163–165.

¹³ Hodinka, 1911. 207–208.

¹⁴ Véghseő, 2011. 67.

¹⁵ Baán, 2010.

¹⁶ De Camillis püspök munkácsi működésének legújabb feldolgozása: Véghseő, 2011. 111–143.

¹⁷ Az emlékiratot közli: Hodinka, 1911. 319–334.

¹⁸ Közli: Nilles, 1885. 780–786.

Ez kiolvasható az első bekezdésből, melyben megindokolja, mi készítette a tervezet összeállítására: a korábbi évek tapasztalata azt bizonyítja, hogy egyesek csak színleg csatlakoztak a katolikus egyházhoz, mások pedig a szent uniót elhagyva visszatértek a szakadárságba. Ezért van szükség szigorú feltételek megfogalmazására.

Az első három pont az unió aktusát, a hitvallás letételét szabályozza. A katolikus egyházba való befogadás alapfeltétele a püspök vagy képviselője jelenlétében eskü alatt letett hitvallás, mégpedig a tridenti zsinat által előírt szövegezésben. Ezt nemcsak a papoknak kell letenniük, hanem valamely ünnepnapon a nekik alárendelt híveknek is (férfiaknak és nőknek egyaránt), miután elvégezték a szentgyónást. Erre oly módon kerüljön sor, hogy a papjuk előolvasóként segíti őket. A hitvallás közösségi letételét Szent Liturgia kövesse. Minden évben ismételjék meg ezt a szertartást. Aki nem vesz részt rajta, azt tekintsék szakadárnak.

Ha felidézünk a konfesszionalizációs modell jellemzőit,¹⁹ láthatjuk, hogy ezekben a pontokban a hitvallás elfogadása a felekezethez való tartozás legfőbb kritériumaként jelenik meg. De nemcsak az egyszeri csatlakozás fontos, hanem a rendszeres ellenőrzés, valamint a disszidensek beazonosítása és eltávolítása is.

A negyedik pont a keresztség szentségét érinti: az egyesült papok ne merészeljék a római katolikus papok által megkeresztelteteket újrakeresztelni, sem pedig a keresztséghez kapcsolódó egyéb szertartásokat megismételni. Ezt csak abban az esetben tehetik meg, ha a római katolikus pap valamely okból érvénytelenül szolgáltatta ki a szentséget. De még ekkor is arra kell törekedni, hogy inkább egy másik római katolikus pap pótolja a hiányosságokat. Megengedett viszont, hogy a görögkatolikus papok a születéshez kapcsolódó áldásokat a házaknál elvégezzék.

Az ötödik és hatodik pont a katolikus felekezethez való tartozás és az uralkodó iránti lojalitás egyértelmű, a liturgikus cselekményekben ismétlődő kifejezésének igényét fogalmazza meg. A görögkatolikusok szertartásaikban a római pápát kommemorálják, más pátriárka nevét meg se említik, és az uralkodóért is rendszeresen imádkozzanak. A hetedik, nyolcadik, kilencedik és tizedik pont a görög és a latin rítusban élő papok és hívek viszonyát érinti. A rítusváltoztatás kérdésében a jezsuita páter teljesen egyoldalú szabályozást tartott szükségesnek. Úgy vélte, a görög szertartású hívek átlépését a latin rítusba támogatni kell. Ezt a görögkatolikus papok semmilyen módon ne akadályozzák, viszont latin híveket a görög rítusra ne csábítsanak (7. pont). Ajánlatosnak tartja azt is, hogy a két rítus hívei közötti egység kifejezéséként a görögkatolikus papok minden esetben tegyék lehetővé a latin szertartású papoknak azt, hogy templomaikban szentmisét végezzenek és szentségeket szolgáltassanak ki mind a római, mind pedig a görögkatolikus híveknek (8. pont). Előírni azt is, hogy azokon a településeken, ahol az

egyesülteknek külön templomuk van, a görögkatolikus pap a latinok templomában évente négy-hat alkalommal saját szertartása szerint liturgiát végezzen (9. pont). Továbbá, a római katolikusok nyilvános körmenetein a görögkatolikus papok megfelelő liturgikus öltözetben híveikkel együtt vegyenek részt (10. pont).

Az első rész utolsó két pontja a görögkatolikus papságra vonatkozik. Nem szentelheti őket szakadár püspök. Szentelésükre csak a latin ordinárius engedélyével és a görögkatolikus püspök előzetes vizsgálata és jóváhagyása után kerülhet sor. Ha egy papnak meghal a felesége, nem nősülhet újra (11. pont). Minden görögkatolikus pap engedelmességgel és tisztelettel tartozik a latin ordináriusnak és a görögkatolikus püspöknek. Paróchiát nem kaphatnak a latin ordinárius és a görögkatolikus püspök felhatalmazása és beleegyezése nélkül. A vikáriusoknak és főespereseknek (rítustól függetlenül) engedelmességgel tartoznak (12. pont).

Ravasz Ferenc ezt a tizenkét pontot annyira fontosnak tartja, hogy kijelenti: a katolikus egyházzal egyesült keleti szertartású papok részesülnek azokban a kiváltságokban és mentességekben, melyek a római katolikus klérust illetik, de ha csak egyetlen pontot nem tartanak meg a fentiekből, azonnal elveszítik jogaikat, és szakadárként fogják kezelni és büntetni őket.

A pontokba szedett feltételek és előírások után áttér azokra az eszközökre, melyek véleménye szerint az unió megőrzését szolgálhatják. Ezek között az első helyen említi azt, hogy azokon a településeken, ahol az egyesülteknek nincs saját templomuk, ne is engedjék egykönnyen görögkatolikus templom építését. Végezzék szertartásaikat a katolikusok templomában. Ott, ahol a görögkatolikusoknak nincs saját papjuk, a hívek lelkieken a római katolikus plébános alá tartozzanak és a latin istentiszteleteken vegyenek részt. A görögkatolikusoknak ne legyenek külön iskoláik. Legfeljebb csak olyanok, melyekben írni-olvasni tanítanak, s ezek felett is felügyeletet a római katolikus plébános gyakoroljon. Az írni-olvasni tudó gyerekeket irányítsák a jezsuiták iskoláiba, ahol ruténul és románul is tudó tanítók fogják őket tanítani, és latinul is megtanulhatnak. Ez a megoldás biztosítani fogja azt, hogy az unió szellemisége beleivódjék az ifjak lelkébe. Abban is segít továbbá, hogy a papszentelésre jelentkezők legalább alapszintű latin nyelvi ismeretekkel rendelkezzenek. A bíboros figyelmébe ajánlja a nagybányai jezsuita rendházat, mely fekvésénél fogva is kiválóan alkalmas a görögkatolikusok ilyen szellemiségben való iskoláztatására. Páter Ravasz szükségesnek ítéli azt is, hogy az általa eretnekségnek ítélt szövegrészeket a görögkatolikus liturgiában javítsák. Fontosnak tartja, hogy minél hamarabb javított szertartáskönyveket és katekizmusokat nyomtassanak és osszanak ki. Javaslatot tesz a Gergely-naptár bevezetésére is. Ezt azzal indokolja, hogy a keleti ünnepnapok a latin naptár szerint hétköznapra eshetnek, amikor a földesurak akaratából a híveknek mezőgazdasági munkát kell végezniük. Így nem tudják az ünnepeket megtartani. Másrészt az unió ügyének is inkább az használ, ha a görög és a latin szertartású hívek ugyanakkor tartják az ünnepeket.

¹⁹ Tusor, 2008.

A görögkatolikus papság megélhetését a tizedre kívánja alapozni. Azokon a helyeken azonban, ahol római katolikus pap is él, a tizedet meg kell osztani. Hozzáteszi: ahol római katolikus pap él, s a görögkatolikusok kevesen vannak, nem szükséges, hogy saját papjuk legyen, ha a plébános beszéli a nyelvüket, vagy a közeli helységeken él görögkatolikus pap.

Az unió előmozdítása érdekében azt javasolja, hogy azt senki, se világi, se pedig egyházi személy büntetlenül ne akadályozhassa. Leghatásosabbnak azt tartja, ha az országgyűlési törvények azonnal kiróható pénzbüntetést írnának elő. Senki se merészelje az egyesült papokat bebörtönözni, jobbagyi szolgáltatásokra kényszeríteni vagy adófizetésre kötelezni. A pap csak akkor végezhet mezőgazdasági munkát, ha saját telke van. Egyebekben teljes joga van az egyháziakat illető mentességekre.

Ravasz Ferenc tervezete javaslat maradt. Különösen a görög szertartás hátrányos megkülönböztetésére vonatkozó elképzeléseit tudós és befolyásos rendtársa, Hevenesi Gábor (Kollonics bíboros gyóntatója) se osztotta.²⁰ Mégis érdemes volt részleteiben bemutatnunk, mivel kétségtelenül tükrözi egy olyan latin misszionárius elképzeléseit, aki az unió kérdését, s főként annak gyakorlati vetületeit jól ismerte. Az sem kétséges, hogy elképzeléseinek alapgondolatát, ami szerint az egyesültek másodrangú katolikusok, részben maga Kollonics Lipót is osztotta. Az *Einrichtungswerkben* ugyanis nemcsak azt javasolta, hogy a munkácsi püspök kerüljön az egri főpásztor alá, hanem azt is, hogy a görögkatolikus papok csak feleannyi fizetésben részesüljenek, mint a római katolikusok. Ahogyan fogalmaz: azzal is nagyon elégedettek lesznek. Valószínűleg nem járunk távol az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy a magyar katolikus klérus körében sokan osztották P. Ravasz elképzeléseit.

Ha a tervezetben foglaltakat összevetjük az 1640-50-es évek eseményeivel, azt látjuk, hogy jelentős szemléletbeli változás ment végbe. Bár Lippay érsek korában is láttuk a latinizáló törekvések jeleit, kinyilvánított alapelveként az volt érvényben, amit a prímás a görögkatolikus papsághoz intézett levelében megfogalmazott: „*Ami pedig görög rítusotok dicséretes szertartásait illeti: azokat a jövőben, úgy, ahogyan korábban, szabadon végezhetitek, mi azokon semmit sem kívánunk változtatni*”.²¹ Ravasz Ferenc már le meri írni azt, ami harminc-negyven évvel korábban még legfeljebb esetleg bekövetkező, de nem elvetendő következményként fogalmazódott meg: a keletiek latin rítusra való áttérése kívánatos.

Figyelemreméltó a dokumentumban megragadható kettősség. A görögkatolikus papok részesülnek mindazon jogokban és kiváltságokban, melyek a latin szertartású klérust az ország törvényei szerint megilletik. A katolikus egyház és az ország tehát „igazi egyháziaknak” ismeri el őket és védelmet ígér nekik mindazok ellen, akik jogaikat nem tartják tiszteletben. Senki ne merészelje őket jogaikban korlátozni – fogalmaz nagyon világosan a jezsuita atya. Ugyanakkor azt is magától értetődőnek tartja, hogy rítusuk (szokásaik és hagyományaik) a latin szertartású katolicizmushoz viszonyítva másodrendű. Szinte sugallja, hogy egyházi integrációjuk és társadalmi felemelkedésük akkor válik teljessé, ha áttérnek a latin rítusra. Ennek ösztönzését és bátorítását kifejezetten szükségesnek tartja. Nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy a bizánci rítus értékeit fel- és elismerő római bíborosoktól és tudós rendtársaiktól eltérően Ravasz Ferenc miért vélekedett így. Meglehet, a keletiek között élve, szokásaikat és egyházi életüket közelről szemlélve annyira kilátástalannak látta megreformálásukat, hogy egyszerűbbnek ítélte a magasabb színvonalat megtestesítő latin rítusra való áttérést.

A tanulmányom elején említett egyháztani és egyházkormányzati bizonytalanság jól megragadható az idézett jezsuita forrásokban. Jézus Társaságának prominens magyar képviselői az uniót kétségtelenül fontosnak és támogatandónak tartják, ugyanakkor annak gyakorlati megvalósítása mind az egyházkormányzatot, mind pedig a rítust érintő kérdésekben még a bizánci szertartású katolikus közösségek megszűnésének, a latin egyházba történő teljes integrációjának lehetőségét is magában hordozza. Ebből arra lehet következtetni, hogy korszakunkban az unió kérdésében is elsősorban a felekezeti versengés szempontjai érvényesültek, míg a bizánci szertartású közösségek katolikus egyházba történő integrációjának mikéntje megválaszolatlan kérdés maradt.

²⁰ Nilles, 1885. 786.

²¹ „Quod attinet ritus vestri graeci laudabiles ceremonias, eas liberi exerceatis sicut ante ita et in posterum. Cum nos modo, et praeterlapsis temporibus nihil in eis mutare intendimus” Pozsony, 1652. augusztus 22. EPL Archivum Ecclesiasticum Vetus 2116/1. Kiadva: *Véghseő*, 2011. 151.

Baán, 2010.

Baán István: A munkácsi püspöki szék betöltése 1650 és 1690 között. In: Véghseő Tamás (ed.): Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles. Nyíregyháza, 2010. (Collectanea Athanasiana I. Studia 3.), 161–166.

Bârlea, 1990.

Bârlea, Octavian: Unirea Românilor (1697–1701). – Die Union der Rumänen (1697–1701). Îndreptar XIII. 49–50. (1990) 1–91.

D. Molnár, 1995.

D. Molnár István: Vallási kisebbség és kisebbségi vallás. Görögkatolikusok a régi és a mai Lengyelországban. Budapest, 1995.

Dmitriev, 2007.

Dmitriev, Mihail: Historische Voraussetzungen und die Genese der Union von Brest: Fakten und Deutungen. in: Ostkirchliche Studien 2007. 322–343.

Farrugia, 2000.

Farrugia, Edward G. (a cura di): Dizionario enciclopedico dell'Oriente Cristiano. Roma, 200. 707–709.

Ghitta, 2009.

Ghitta, Ovidiu: De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben. In: Véghseő Tamás (szerk.): Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2009. (Collectanea Athanasiana – I. Studia 1.), 239–249.

Gorun, 2009.

Gorun, Gheorghe: De Camillis püspök és a Bihar vármegyei görög katolikus egyház létrejötte. In: Véghseő Tamás (szerk.): Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2009. (Collectanea Athanasiana – I. Studia 1.), 251–256.

Hodinka, 1909.

Hodinka Antal: A munkácsi görög-katholikus püspökség története. Budapest, 1909.

Hodinka, 1911.

Hodinka Antal: A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára 1458–1715. Ungvár, 1911.

Ikic, 1989.

Ikic, Niko: Der Begriff „Union“ im Entstehungsprozess der unierten Diözese von Marca (Krizevci): eine ekklesiologisch-juridische Untersuchung auf Grund einer geschichtlichen Darlegung. St Ottilien, 1989.

Lacko, 1965.

Lacko, Michael: Unio Užhorodiensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica. Roma, 1965.

Marton, 2003.

Marton József: A gyulafehérvári vallási unió. Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina XLVIII. 1. (2003) 111–120.

Molnár, 2009a.

Molnár Antal: A szerb ortodox egyház és az uniós kísérletek a 17. században. In: Véghseő Tamás (szerk.): Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2009. (Collectanea Athanasiana – I. Studia 1.) 43–54.

Molnár, 2009b.

Molnár Antal: A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619). In: Molnár Antal: Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században. Budapest, 2009b. 15–45.

Nilles, 1885.

Nilles, Nikolaus: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani. I–II. Oeniponte, 1885.

Pekar, 1992.

Pekar, Athanasius B.: The history of the church in Carpathian Rus'. New York, 1992.

Pelesz, 1878–1880.

Pelesz, Julian: Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. 2 Bände. Wien, 1878–1880.

Suttner, 2007

Suttner, Ernst Chr. – Zelzer, Klaus und Michaela: Dokumente der Brester Union. In: Ostkirchliche Studien 2007. 275–321.

Suttner, 2008.

Suttner, Ernst Chr.: Die Siebenbürger Kirchenunion an der Wende zum 18. Jahrhundert. Annales Universitatis Apulensis. Series Historica 12/I. (2008) 7–41.

Turij, 2009.

Turij, Oleh: A kijevei egyház önazonosságának alakulása a breszti unió után. In: Véghseő Tamás (szerk.): Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2009. (Collectanea Athanasiana – I. Studia 1.) 35–41.

Tusor, 2008.

Tusor Péter: Felekezetszerveződés a kora újkorban. In: Vigilia 73. (2008) 1. 15–30.

Véghseő, 2006.

Véghseő Tamás: „...patriarcham graecum convertit ad unionem...” A római Német-Magyar Kollégium három egykori növendéke és az ungvári unió. Athanasiana 23. 2006. 29–48.

Véghseő, 2011.

Véghseő Tamás: „...mint igaz egyházi ember...”. A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. Nyíregyháza, 2011. (Collectanea Athanasiana – I. Studia 4.).

ÖSSZEFOGLALÁS

Véghseő Tamás:

**Jezsuiták és görögkatolikusok
Északkelet-Magyarországon
a 17. század második felében**

Kulcsszavak:

**felekezetszerveződés, görögkatolikusok, jezsuiták,
latinizáció, unió**

A tanulmány a jezsuiták és a görögkatolikusok kapcsolatának néhány jellemzőjét vizsgálja a kora újkori konfesszionalizáció szövegkörnyezetében.

A szerző:

Véghseő Tamás PhD

egyháztörténész, rektor

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola

4400 Nyíregyháza, Bethlen Gábor utca 13.

E-mail: v.tamas71@gmail.com

SUMMARY

**Jesuits and byzantine rite Catholics
in North-East Hungary
in the second half of the XVIIth century
by Tamás Véghseő**

Keywords:

**Church union, confessionalization,
byzantine rite catholics, jesuits, latinization**

The present study deals with some aspects of the relationship between Jesuits and Greek Catholics in the context of the early modern confessionalization.

The author:

Tamás Véghseő PhD

Ecclesiastical Historian, Rector

Saint Athanasius Greek-Catholic Theological College

H 4400 Nyíregyháza, Bethlen Gábor utca 13,

E-mail: v.tamas71@gmail.com